

Meta Novak

RAZKORAK V OPREDELJEVANJU NA ANKETNA VPRAŠANJA

IZVLEČEK: Hipoteza razkoraka v znanju predpostavlja, da se v obdobju povečanih medijskih sporočil razkorak v znanju med informacijsko bogatimi in informacijsko revnimi povečuje. Razkorak se ne pojavlja samo v znanju, ampak se odraža tudi v deležu opredeljenih anketirancev na anketna vprašanja. Na podlagi podatkov, zbranih v okviru Evropske družboslovne raziskave 2010, smo skušali model pojasnjevanja razkoraka v znanju aplicirati na razkorak v opredeljevanju na politična in aktualna mnenjska vprašanja v anketi. Čeprav se model ni potrdil zelo močno, se je izkazal kot uporaben tudi pri pojasnjevanju stopnje opredeljevanja na anketna vprašanja tako za vzorec raziskave (27 evropskih držav) kot za primer Slovenije. V primeru Slovenije razkorak v znanju v večji moči pojasnjujeta politični interes in izobrazba kot pa uporaba medijskih sporočil.

KLJUČNE BESEDE: razkorak v opredeljevanju, razkorak v znanju, Evropska družboslovna raziskava, Slovenija

Response gap in survey questions

ABSTRACT: The knowledge gap hypothesis states that with the infusion of mass media information the knowledge gap between the information rich and the information poor is widening. Besides the knowledge gap, we can talk about the response gap in survey questions. Using data from the European Social Survey 2010, we seek to test whether the model for explaining the knowledge gap can also be used to explain the response gap in survey questions. Even though the model was not strongly confirmed, it turned out to be useful for explaining the share of nonresponses in the sample of the whole survey (27 European countries) as well as for the case of Slovenia. In the case of Slovenia, the response gap was explained by an interest in politics and education level and not by media attendance.

KEY WORDS: response gap, knowledge gap, European social survey, Slovenia

1 Uvod

Leta 1970 je bila objavljena tako imenovana hipoteza razkoraka v znanju. Ta predpostavlja, da se v obdobju povečanja informacij o posamezni tematiki razkorak v znanju med informacijsko revnimi in bogatimi povečuje, in ne zmanjšuje (Tichenor in dr. 1970: 159–160). Vzrok za razkorak v znanju so pripisali družbenoekonomskemu položaju (Tichenor 1970) kot tudi zanimanju, motivaciji in potrebi po določenem znanju (Ettema in Kline 1977). Razvoju same teorije razkoraka v znanju je tako v obdobju več kot 40 let uspelo razviti učinkovit model, ki pojasnjuje razkorak v znanju na različnih področjih od vprašanj varovanja okolja (Donohue in dr. 1975; Kahlor in dr. 2004) do zdravja (Lee 2009; Viswanath in dr. 1991) in javnih zadev (Viswanath in dr. 2000). Vseskozi pa so hipotezo razkoraka v znanju preučevali tudi na področju političnega znanja, predvsem na primeru volilnih kampanj (Eveland in Scheufele 2000; Holbrook 2002; Holbrook 2006; Kwak 1999; Lemert 1993; Liu in Eveland 2005; Moore 1987).

Kljub širokemu področju raziskav razkoraka v znanju ostajajo slabo pokrita področja razkoraka v vedenju, prepričanju in vrednotah (Gaziano in Gaziano 1996). Prav tako je še neraziskano področje razkoraka v opredeljevanju na anketna vprašanja, čeprav je relevantno področje raziskav. Obstajata namreč dva razloga, da se anketiranec na anketno vprašanje ne opredeli. Lahko mu primanjkuje objektivnega znanja ali pa subjektivnega znanja oziroma samozavesti (Rapoport 1982). Pri tem je tudi subjektivno znanje odvisno od dejanskega znanja, ki ga ima posameznik.

Namen tega prispevka je pojasniti razkorak v opredeljevanju na anketna vprašanja. Ob predpostavki, da posameznik na politično oziroma aktualno mnenjsko vprašanje v anketnem vprašalniku ne odgovori zaradi pomanjkanja informacij (Mondak 1999), bomo v pričujočem članku ugotavljali, ali model pojasnitve razkoraka v znanju lahko uporabimo tudi za pojasnjevanje razkoraka v opredeljevanju na politična in aktualna anketna vprašanja.

Izhajali bomo tako iz literature hipoteze razkoraka v znanju (Tichenor in dr. 1970) kot iz objav povezanosti družbenoekonomskih kazalcev in neodgovorov na anketna vprašanja (Ferligoj in dr. 1989; Ferligoj in dr. 1990; Rapoport 1982). Po teoretski opredelitvi razkoraka v znanju in opredeljevanju vzporednic med neodgovori in teorijo razkoraka v znanju sledi empirični del, v katerem bomo na podlagi podatkov, zbranih v okviru Evropske družboslovne raziskave (od tu naprej ESS), preverili, ali lahko model za pojasnjevanje razkoraka v znanju uporabimo tudi za pojasnjevanje razkoraka v opredeljevanju za celoten vzorec ESS (27 držav) in za primer Slovenije.

2 Teorija in hipoteze

2.1 Razkorak v znanju

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so avtorji Tichenor, Donohue in Olien v članku z naslovom *Mass Media Flow and Differential Growth in Knowledge* prvič objavili hipotezo razkoraka v znanju:

S tem ko se povečuje število medijskih sporočil v družbenem sistemu, deli populacije z višjim družbenoekonomskim položajem te informacije osvojijo hitreje v primerjavi z nižjimi statusnimi skupinami, razkorak v znanju med obema skupinama se pri tem verjetneje povečuje kot zmanjšuje (Tichenor in dr. 1970: 159–160).

S hipotezo avtorji ne predpostavijo samo obstoja razkoraka v znanju med družbenoekonomskimi skupinami, ampak dodajo pomembno ugotovitev, da se ta razkorak v obdobju povečanih medijskih objav samo še povečuje ter utrjuje družbeno strukturo in neenakost. Bolj izobraženi in posamezniki z višjim družbenoekonomskim položajem imajo pri pridobivanju novega znanja prednost. Zaradi boljšega predhodnega znanja, kognitivnih sposobnosti in višjega socialnega kapitala nove informacije lažje shranijo v spomin. Hkrati imajo posamezniki z višjim družbenoekonomskim položajem tudi boljši dostop do novih informacij. Spremljajo lahko različne medije, tudi plačljive, obenem pa je vsebina medijev pogosto bolj naklonjena potrebam bolj izobraženih¹ (Tichenor in dr. 1970: 160–162). Predvsem slednja argumentacija zaradi uvajanja brezplačnih časopisov, ki so dostopnejši širši populaciji in se tudi zaradi svoje vsebine prilagajajo v smeri dostopnosti najširšemu krogu občinstva, pa v zadnjem času postaja vprašljiva.

Z objavo hipoteze razkoraka v znanju se je priljubljenost novega področja raziskovanja hitro razširila. Do leta 2010 je bilo opravljenih kar 230 raziskav na področju razkoraka v znanju (Gaziano 2010). Sama izvorna hipoteza pa se je v tem času še razvijala in dopolnjevala. Sedem let po njeni objavi Ettema in Kline (1977) predpostavita, da se razkorak v obdobju povečanja informacij ne povečuje med družbenoekonomskimi skupinami, temveč med tistimi, ki kažejo večje zanimanje in potrebo po novem znanju. Nove informacije pridobijo tisti posamezniki, ki imajo določen motiv, željo oziroma potrebo po novem znanju (Gaziano in Gaziano 1996: 131). Tu velja omeniti, da lahko na novo znanje vplivata tudi razpoložljivi čas in časovna obremenjenost posameznika. Raziskovalci hipoteze razkoraka v znanju čas, namenjen informiranju, navadno sicer uporabljajo predvsem kot pokazatelj motivacije in zanimanja. Raziskave, ki so se posvečale neenakosti med spoloma, pa pri odgovarjanju na anketna vprašanja opozarjajo, da predvsem ženske zaradi preobremenjenosti s plačanim, družinskim in gospodinjskim delom ne zmorejo v tolikšni meri slediti političnemu in javnemu dogajanju. Hkrati pa je njihova opredeljenost do vprašanj, povezanih z družinskimi tematikami ter tematikami v zvezi z izobraževanjem in vzgojo, višja (Ferligoj in dr. 1989; Ferligoj in dr. 1990). Vse družbenoekonomske skupine imajo namreč določeno znanje, vendar je to znanje različno glede na njihove potrebe in interese. Neenakost v znanju je tako posledica različne stopnje motivacije, in ne pripadnosti družbenoekonomskemu položaju (Ettema in Kline 1977).

Kljub različnim teoretskim pojasnitvam razkoraka v znanju večina raziskav v pojasnjevalnem modelu združuje tako situacijske spremenljivke kot družbenoekonomske kazalce. Poleg odvisne spremenljivke kazalnika znanja lahko model vključuje različne neodvisne spremenljivke. Najpogosteje so uporabljeni družbenoekonomski kazalci,

1. Stopnja izobrazbe in družbenoekonomski položaj se tu pogosto uporabljata kot sopomenki. Avtorji kot eno od predpostavk hipoteze razkoraka v znanju postavijo, da je družbenoekonomski položaj operacionaliziran s stopnjo izobrazbe (Gaziano in Gaziano 2009).

kot je izobrazba, situacijske spremenljivke, kot so interes, potreba po informacijah in motivacija, demografske spremenljivke ter izpostavljenost medijem, izražena v različnih časovnih točkah ali s spremljanjem medijev.

2.2 Razkorak v opredeljevanju in neodgovori na anketna vprašanja

Razkorak med družbenimi skupinami se ne kaže samo v znanju, ampak tudi v opredeljevanju na javnomnenjska anketna vprašanja. Pri tem imamo v mislih razkorak med tistimi, ki pri odgovarjanju na anketno vprašanje izberejo enega izmed ponujenih odgovorov (ali več, če tako zahteva vprašanje), in med tistimi, ki odgovorijo z »Ne vem« oziroma z »Brez odgovora«. Čeprav so pri statističnih obdelavah podatkov neodgovori navadno izpuščeni, so raziskave pokazale, da niso naključno razporejeni. Na anketna vprašanja verjetneje odgovarjajo politično aktivirani, moški, posamezniki z višjim družbenoekonomskim položajem, pripadniki rasne večine in mlajši. Manj pogosto pa se do anketnih vprašanj opredeljujejo izključeni, ženske, starejši, pripadniki etničnih manjšin ter posamezniki z nižjim družbenoekonomskim položajem in nižjim dohodkom (Rapoport 1982: 86).

Razloga, zakaj anketiraneec na posamezno anketno vprašanje ne odgovori, sta v osnovi dva. Anketirancu lahko primanjkuje informacij oziroma znanja, s katerim bi lahko oblikoval odgovor. Pri tem govorimo o primanjkljaju objektivne kompetence. Drugi razlog je pomanjkanje subjektivne kompetence ali samozavesti, ki je potrebna za oblikovanje in izražanje mnenja. Treba je poudariti, da je subjektivno znanje povezano in odvisno od objektivnih kompetenc (Rapoport 1982: 87). Več znanja in informacij kot ima posameznik, samozavestnejši bo pri izražanju svojega prepričanja in odgovarjanju na anketna vprašanja.

Anketna situacija je specifična (Zaller 2003). Kljub temu da večina raziskav javnega mnenja temelji na predpostavki, da anketiranci skozi vprašanja le izrazijo svoje že izoblikovano mnenje, ima le malo volivcev že oblikovano mnenje oziroma stališče. Namesto mnenj imajo volivci le delno oblikovane ideje (Zaller in Feldman 1992: 579). Proces odgovarjanja na anketno vprašanje namreč ni enostaven in sestoji iz več korakov. Ko se anketiraneec sooči z anketnim vprašanjem, mora najprej prepoznati problem, po katerem ga vprašanje sprašuje, začeti iskati relevantne informacije, združiti te ideje v skladno stališče in med ponujenimi odgovori poiskati tistega, ki bo najbolje izrazil njegovo stališče (Tourangau in Rasinski v Zaller in Feldman 1992: 582–583). Pri odgovarjanju na vprašanje pa ne bo uporabil vse presoje in znanja, ki ju ima na voljo, ampak pomisli le na tiste najbolj nedavne, najdostopnejše informacije, ki mu najprej pridejo na misel (Zaller 1990: 128; Zaller in Feldman 1992: 579–580), oziroma na tiste, ki jih bo pridobil med anketnim intervjujem ali iz anketnega vprašalnika² (Uhan

2. Anketna situacija je socialni dogodek, ki lahko vpliva na priklic informacij pri odgovarjanju na vprašalnik, pri čemer govorimo o globalnem kontekstu (Uhan 1998: 18), na kar nekoliko opozarjamo v nadaljevanju. Po drugi strani pa ima na odgovarjanje določen vpliv tudi anketni inštrument oziroma lokalni kontekst, kamor se uvrščajo struktura anketnega vprašalnika, formulacija vprašanj in odgovorov ter razumevanje vprašanj s strani anketirancev (Uhan 1998: 19).

1998). Posamezniki, ki pred anketo ali med anketiranjem niso prišli v navzkriž z nobeno informacijo ali znanjem, ki bi jim pomagala pri hitrem oblikovanju odgovora na vprašanje v anketni situaciji, so primorani podati neodgovor na vprašanje (Zaller 1990: 129), saj je »vsako mnenje zveza informacij, ki sestavljajo miselno predstavo vprašanja ter dovzetnost za oblikovanje stališča do tega vprašanja« (Zaller 2003: 6). Na zvezo med znanjem in odgovori na anketna vprašanja opozarjajo tudi nekatere raziskave. Ob pomanjkanju političnih informacij volivci na politična anketna vprašanja odgovarjajo indiferentno in lahkomišlno, s čimer podajajo napačne odgovore (Fournier 2009: 69–70). Ne samo to, politično bolj ozavešeni posamezniki imajo stabilnejši odnos do političnih vprašanj, se lažje uvrstijo na kontinuum levo–desno in lažje uskladijo svoja prepričanja z volilnimi glasovi (Zaller 1990: 125). Prav tako lahko predpostavljamo, da se do anketnih vprašanj lažje opredeljujejo tisti z močnejšimi stališči in stabilnim odnosom do političnega vprašanja. Po drugi strani v manjši meri izražajo politično vedenje in pogosteje ne odgovorijo na vprašanje tudi tisti, ki so manj politično vključeni, in tisti s slabšim znanjem (Judd in dr. 1981: 665).

V naši analizi zato izhajamo iz predpostavke, da bo anketiranec težil k oblikovanju odgovora na zastavljeno vprašanje. Pri procesu odgovarjanja na vprašanje bo skušal najti kakršne koli informacije in znanje, ki mu bodo v pomoč pri oblikovanju odgovora, ter se na ta način izogibal neodgovorom. Po mnenju Bishopa je anketiranec v anketni situaciji motiviran za »vzpostavljanje pozitivne podobe o samem sebi«, ki jo pridobi kot kompetentni sogovornik (Bishop v Uhan 1998: 104). Anketiranec, ki v anketni situaciji želi narediti vtis na anketarja, skuša sebe predstaviti kot vrednega sogovornika (Uhan 1998). V takšnih primerih je razkorak v opredeljenosti na mnenjska vprašanja v smislu, da anketiranec poda mnenje ali ga ne poda, lahko tudi pokazatelj količine informacij, ki jih anketiranec poseduje. Model, ki je bil uporabljen za pojasnjevanje razkoraka v znanju, bi tako lahko delno pojasnil tudi razkorak v opredeljevanju na anketna vprašanja.

2.3 Razkorak v znanju in opredeljevanju ter neenakost

Teorija razkoraka v znanju ne pojasnjuje zgolj neenakosti v znanju, ampak prispeva tudi k razumevanju in pojasnjevanju celotne družbe (Viswanath in Finnegan 1996). Posebej uporabna je na področju pojasnjevanja in opredeljevanja družbene neenakosti ter vzdrževanja družbene strukture, pri čemer se neenakost kaže kot posledica. Družbenoekonomske skupine, ki počasneje napredujejo v pridobivanju novih informacij, bodo težje sprejemale novosti na področju znanja, inovacij ter novih tehnologij, ki bi lahko vodile v družbene spremembe in napredek. Napredek in spremembe bodo tako še naprej vodili in določali informacijsko bogati. Vzorci družbene razslojenosti pa se bodo samo še utrjevali (Tichenor in dr. 1970).

Ko govorimo o političnem znanju, ima neenakost v znanju neposredne implikacije tudi na demokracijo. Pri tem izhajamo iz temeljne predpostavke, da je informirano ljudstvo ključen pogoj za uspešno delovanje demokracije (Delli Carpini in Keeter 1991: 583; Gaziano 1984: 556). Razredi z manj znanja so tako slabše zastopani v političnih procesih odločanja in izključeni iz družbenih virov (Delli Carpini in Keeter v Kim

2008: 206), ki bi jim lahko pomagali pri izboljšanju njihovega družbenega položaja. Podobno neenakost v političnem znanju vpliva na neenakost v participaciji. Da bi bil posameznik lahko aktiven državljan, mora imeti določeno mero političnega znanja (Delli Carpini in Keeter v Banwart 2006: 1153), kot je na primer, kdaj so volitve, kako potekajo in kdo so kandidati (Prior 2005: 579). In prav z vidika participacije se kaže tudi neenakost v opredeljevanju na mnenjska vprašanja. Ne nazadnje je tudi izbira kandidata ali stranke na volitvah svojevrstno opredeljevanje, izbira stališča in izražanje mnenja, ne glede na to, ali je na našo odločitev vplivala osebnost kandidata ali program stranke.

2.4 Vpliv medijev na razkorak v znanju

Ena od predpostavk hipoteze razkoraka v znanju je povečanje informacij in dostopa do informacij. Zanima nas namreč, kako družbene skupine napredujejo v znanju v ugodnejših razmerah. Pri tej predpostavki igrajo ključno vlogo množični mediji kot poročevalci novih informacij. Tichenor, Donohue in Olien so s svojo hipotezo sicer potrdili, da v obdobju povečanja informacij znanje pridobijo tudi manj privilegirane skupine, ki tako ne ostajajo popolnoma neobveščene. Mediji imajo na ta način določeno sposobnost informiranja, vendar v procesu informiranja skupine z družbenoekonomsko višjega razreda v primerjavi s skupinami iz nižjega razreda napredujejo hitreje, pri čemer se razlike v znanju med družbenoekonomskimi skupinami povečujejo (Tichenor in dr. 1970: 160). Številne raziskave so analizirale, kateri mediji imajo največji potencial pri izobraževanju svojega občinstva in zmanjševanju razkoraka v znanju. Največ zanimanja na tem področju je bilo usmerjenega v primerjavo uporabe televizije in tiskanih medijev ter njun vpliv na zmanjševanje razkoraka v znanju.

Čeprav je težko potegniti jasne zaključke o vplivu uporabe časopisov in televizije na pridobljeno znanje, rezultati nekaterih raziskav kažejo, da medtem ko televizija pripomore k izenačevanju razkoraka v znanju, se tiskani mediji navadno ne kažejo kot izenačevalci znanja (Eveland in Scheufele 2000; Kwak 1999; Liu in Eveland 2005). Televizija se tako zdi univerzalen medij (Gaziano in Horowitz 2001: 13). Ker kompleksne teme obravnava zgolj površinsko in jih celo večkrat ponavlja, je dostopnejša tistim s slabšimi kognitivnimi sposobnostmi in slabšim predznanjem. Hkrati pa tisti z boljšim predznanjem nimajo priložnosti, da bi izvedeli nekaj novega (Eveland in Scheufele 2000: 200), zato jih lahko informacijsko revnejši v znanju dohitijo.

V nasprotju s televizijo imajo pri tiskanih medijih prednost uporabniki s predhodnim znanjem, saj posedujejo potrebno stopnjo pismenosti za razumevanje vsebine medija. Poleg tega so vsebine tiskanih medijev zaradi oglaševalcev v časopisu pogosteje namenjene srednjemu in višjemu razredu, ki imajo tudi lažji dostop do medija in si lažje privoščijo plačevanje naročnine oziroma nakup posameznih izvodov časopisa (Eveland in Scheufele 2000). Vseeno se tudi tiskani mediji soočajo s spremembami medijskega trga. Fraile na primeru Španije tako že ugotavlja zmanjševanje razkoraka v znanju tudi med bralci časopisov (Fraile 2011).

Množični mediji imajo pomembno vlogo tudi pri razkoraku v opredeljevanju pri anketnih vprašanjih. Mediji ne ponujajo zgolj informacij, ki povečujejo znanje, ampak

tudi informacije, ki so posamezniku v pomoč pri oblikovanju stališč in opredeljevanju. Medijske novice tako pogosto delujejo kot najbližji referenčni okvir. Pri odgovarjanju na politična mnenjska vprašanja so medijska sporočila pogosto najbolj in najprej dostopna ter lahko vplivajo na odgovor anketiranca, ne da bi bistveno spremenila njihova mnenja (Zaller in Feldman 1992: 602).

2.5 Raziskovalno vprašanje

Ob predpostavki, da anketiranec v anketni situaciji za odgovore na politična in aktualna mnenjska vprašanja potrebuje določeno količino znanja, nas zanima, ali lahko z modelom za pojasnitev razkoraka v znanju pojasnimo tudi razkorak v opredeljevanju. V empiričnem delu bomo tako preverili, ali spremenljivke, ki se uporabljajo za pojasnjevanje razkoraka v znanju, pojasnijo tudi razkorak v opredeljenosti. Raziskovalnega vprašanja si ne zastavljamo zgolj za primer Slovenije, ampak za območje Evrope.

Hipoteza razkoraka v znanju je svoje mesto našla predvsem v ZDA. Z večanjem priljubljenosti raziskovanja razkoraka v znanju se je analiza skromneje razširila tudi na nekatere druge države, na primer Švico, Španijo, Južno Korejo, Rusijo, Mehiko in Brazilijo (Bonfadelli 2002; Fraile 2011; Kim 2008; McCann in Lawson 2006). Kljub temu da hipoteza razkoraka v znanju ni bila enakomerno raziskovana v vseh delih sveta z različnimi kulturnimi vzorci in političnimi značilnostmi, obstaja predpostavka o njeni splošnosti. Uporaba podatkov ESS omogoča primerjavo aplikacije pojasnjevalnega modela razkoraka v znanju na razkorak v opredeljevanju tako za celoten vzorec raziskave ESS v letu 2010, kjer bo vključeno tudi preverjanje nacionalnega konteksta, za primer Slovenije.

Splošna hipoteza, ki si jo v pričujoči analizi zastavljamo, je tako:

Stopnja izobrazbe, situacijske spremenljivke, kot sta zanimanje in spremljanje medijev, pojasnjujejo razkorak v opredeljevanju na politična in aktualna mnenjska vprašanja v anketah tako za celoten vzorec Evropske družboslovne raziskave kakor tudi za primer Slovenije.

Natančneje: z višjo stopnjo izobrazbe, večjim zanimanjem za politična vprašanja ter pogostejšim spremljanjem političnih in aktualnih vsebin na televiziji in v časopisih se bo verjetneje povečevala tudi opredeljenost na javnomnenjska anketna vprašanja tako za primer Slovenije kot celoten vzorec ESS.

3 Podatki in metode

3.1 Podatki

V analizi bomo uporabili podatke Evropske družboslovne raziskave (ESS), ki je bila oblikovana z namenom, da zajame vzorce spreminjanja institucij, vrednot, prepričanij in vedenjskih vzorcev v Evropi. Načela vzorčenja, prevoda vprašalnika in metod zagotavljajo visoko stopnjo primerljivosti rezultatov med različnimi evropskimi državami. Raziskava je bila ustanovljena leta 2001 in je bila izvedena že petkrat. Za namene te analize bomo uporabili podatke iz petega kroga raziskave, zbrane v obdobju od 2010

do 2012.³ V raziskavi je sodelovalo 27⁴ evropskih držav s skupno 52.458 anketiranci. Anketiranje je potekalo z metodo osebnih terenskih intervjujev. Za Slovenijo je terenski del raziskave potekal med 20. oktobrom 2010 in 31. januarjem 2011. V raziskavi so sodelovali 1403 anketiranci iz Slovenije.

3.2 Odvisna spremenljivka: opredeljenost na politična vprašanja

Odvisna spremenljivka v naši analizi bo **opredeljenost glede političnih vprašanj** in vprašanj aktualnih zadev v anketnem vprašalniku. Opredeljenost pri političnih anketnih vprašanjih smo operacionalizirali z indeksom, ki smo ga oblikovali iz naslednjih vprašanj: zaupanje v državni zbor, zaupanje v pravni sistem, zaupanje v policijo, zaupanje v politike, zaupanje v stranke, zaupanje v Evropski parlament, zaupanje v Organizacijo združenih narodov, zadovoljstvo s sedanjim gospodarskim stanjem v državi, zadovoljstvo s sedanjo vlado, zadovoljstvo z delovanjem demokracije, ocena šolstva, ocena zdravstva ter samouvrstitev na lestvici levo–desno (zapis vseh uporabljenih vprašanj se nahaja v Prilogi). Pri tem smo podani odgovor na vprašanje kodirali z vrednostjo 1, neodgovor na vprašanje (»Ne vem« in »b. o.«) pa z vrednostjo 0. Vrednosti smo nato sešteli in dobili indeks z vrednostmi od 0 = anketiranec se ni opredelil pri nobenem vprašanju do vrednosti 13 = anketiranec je odgovoril na vsa vprašanja. Ker je indeks opredeljenosti asimetrično razporejen, smo v analizi vrednosti od 0 do 9 združili v kategorijo do 9 odgovorov, medtem ko smo ostale kategorije pustili nespremenjene. Pri oblikovanju indeksa tako nismo razlikovali med zadovoljnimi in nezadovoljnimi, med tistimi, ki zaupajo oziroma ne zaupajo v institucije, ali med levimi in desnimi, temveč samo med opredeljenimi in neopredeljenimi, se pravi med tistimi, ki so na vprašanje odgovorili, in med tistimi, ki so se odgovoru na vprašanje iz kakršnih koli razlogov izognili.

Naj na tej točki opozorimo še na metodološke ovire, s katerimi smo se soočili pri analizi. Naša analiza je nekoliko pristranska v smislu, da za tiste, ki nas najbolj zanimajo, sploh nimamo podatka. Tisti, ki so najmanj pripravljeni sodelovati v anketni situaciji, tudi zaradi občutka nekompetentnosti sploh ne privolijo v samo raziskavo in zanje zato niti nimamo podatka. Anketiranec v anketni situaciji navadno teži k temu, da priskrbi odgovor na anketno vprašanje, ker domneva, da se to od njega pričakuje, pri čemer anketarji neodgovorov navadno eksplicitno ne ponudijo kot možni odgovor. Zato ni presenetljivo, da je kar 68 % vseh sodelujočih v raziskavi priskrbelo odgovor na vseh 13 vprašanj.

3. Podatki za vse države, vključene v peti krog raziskave ESS, so postali odprti za obdelavo 18. decembra 2012. Prve države so sicer podatke objavile že oktobra 2011.

4. Države, vključene v raziskavo, so: Belgija, Bolgarija, Švica, Ciper, Češka, Nemčija, Danska, Estonija, Španija, Finska, Francija, Združeno kraljestvo, Grčija, Hrvaška, Madžarska, Irska, Izrael, Litva, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugalska, Rusija, Švedska, Slovenija, Slovaška in Ukrajina.

3.3 Neodvisne spremenljivke: izobrazba, zanimanje za politična vprašanja, uporaba medijev

Neodvisne spremenljivke v modelu smo določili na podlagi nekaterih že opravljenih raziskav s področja razkoraka v znanju (na primer Eveland in Scheufele 2000; Fraile 2011; Liu in Eveland 2005). V skladu z izvirno hipotezo razkoraka v znanju bomo v model vključili spremenljivko družbenoekonomskega položaja, operacionalizirano s stopnjo **izobrazbe**, poenoteno za vse države, vključene v raziskavo ESS. Večina raziskav o razkoraku v znanju v analizi kot neodvisno spremenljivko vključuje prav izobrazbo (Gaziano in Gaziano 2009: 129), vključno z izvornimi avtorji, ki so v eni izmed predpostavk hipoteze razkoraka v znanju stopnjo izobrazbe predpostavili kot veljaven indikator družbenoekonomskega položaja (Tichenor in dr. 1970).⁵ Čeprav je izobrazba merjena kot kategorična spremenljivka s 7 kategorijami, jo bomo v analizi obravnavali kot intervalno.

V skladu s poznejšimi raziskavami hipoteze razkoraka v znanju bomo v model dodali tudi situacijsko spremenljivko. Tako bomo vključili tudi spremenljivko motivacije oziroma zanimanja, ki jo bomo operacionalizirali z vprašanjem **zanimanje za politična vprašanja**. Ključno za preverjanje hipoteze razkoraka v znanju je povečanje razpoložljivih informacij, ki jih ima anketiranec na voljo, zato bomo v model vključili tudi spremenljivke pogostosti **uporabe medijev**, in sicer koliko časa bralci namenjajo bodisi branju novic o politiki in tekočih zadevah v časopisih bodisi spremljanju novic o politiki in tekočih zadevah na televiziji. V analizi smo obe spremenljivki – uporaba časopisa in televizije – obravnavali kot intervalni, ker uporabljata enako široke časovne intervale. Zanimala nas je tudi interakcija spremenljivk izobrazbe in spremljanja političnih vsebin na televiziji ter izobrazba in branje političnih vsebin v časopisu.

Kot kontrolni neodvisni spremenljivki smo v analizi uporabili **spol** in **starost** anketirancev. Tako raziskave razkoraka v znanju kot raziskave neodgovorov so namreč pokazale, da spol in starost vplivata na odvisno spremenljivko (Banwart 2006; Ferligoj in dr. 1990; Fraile 2011; Liu in Eveland 2005; Rapoport 1982).

Dodatno smo v model vključili tudi spremenljivko **država**, in sicer kot nominalno spremenljivko. Ker so države, vključene v raziskavo ESS, kulturno in politično precej različne, smo preverili morebitni vpliv kulture na pojasnjevanje razkoraka v opredeljevanju. Na pomen kulturnega dejavnika pri hipotezi razkoraka v znanju opozarjata že Gaziano in Gaziano (1996), v svojih raziskavah pa ga potrjujeta Fraile (2013) in pri pojasnjevanju deleža neodgovorov Sicinski (1970).

5. Na tem mestu vsekakor ostajajo pomisleki o primernosti uporabe stopnje izobrazbe kot indikatorja za družbenoekonomski položaj. Zanj smo se odločili predvsem zaradi analogije z raziskavami razkoraka v znanju ter možnostjo primerjave s širokim naborom raziskav razkoraka v znanju, ki ravno izobrazbo postavljajo kot veljaven indikator. Obenem se tudi pri nas kažejo podobni vplivi stopnje izobrazbe, dohodka na družinskega člana in samouvrstitev v družbeni razred na izražanje mnenja (Toš 2005:19).

4 Analitični model

Tichenor, Donohue in Olien so kot izvorni avtorji hipoteze razkoraka v znanju predvideli dva operativna načina za preverjanje hipoteze. Najbolj zaželeno je preverjanje v več časovnih točkah za teme, ki so v eni točki visoko medijsko odmevne. Za takšno preverjanje hipoteze potrebujemo longitudinalne podatke, pri čemer predpostavljamo, da je s časom posamezna tema medijsko bolj pokrita (Hwang in Jeong 2009: 514; Lemert 1993; Moore 1987). Ker pa pogosto nimamo na voljo longitudinalnih podatkov, lahko hipotezo preverjamo tudi v eni časovni točki, vendar za različna tematska področja, ki jih mediji različno pokrivajo (Tichenor in dr. 1970: 163). Pri tem načinu primerjamo povezanost spremenljivk družbenoekonomskega položaja in znanja za teme z visoko medijsko pokritostjo ter za teme z nižjo medijsko pokritostjo. Hipoteza predvideva, da je povezava med družbenoekonomskim položajem in znanjem močnejša za teme, ki imajo višjo medijsko pokritost (Gaziano in Horowitz 2001; Hwang in Jeong 2009: 514).

Tichenor in njegovi sodelavci predvidijo še tretji način preverjanja hipoteze, in sicer primerjavo razkoraka v znanju za isto področje v eni časovni točki za skupino, ki je bila medijsko izpostavljena, in skupino, ki ni medijsko izpostavljena (Tichenor in dr. 1970: 166). Slednja metoda je le redko izvedljiva. Zato sta Eveland in Scheufele (2000) ter pozneje tudi Liu in Eveland (2005) predvidela podobno metodo preverjanja razkoraka v znanju, ki ne zahteva eksperimentalnih pogojev, kjer del populacije ne bi bil izpostavljen medijskim sporočilom. Hipotezo razkoraka v znanju je tako moč preveriti tudi v eni časovni točki na istem primeru, če primerjamo povezavo izobrazbe in znanja med tistimi, ki medije uporabljajo pogosteje, v primerjavi s tistimi, ki jih uporabljajo redkeje (Eveland in Scheufele 2000: 218–219; Liu in Eveland 2005: 916).

Takšno metodološko rešitev preverjanja hipoteze razkoraka v znanju, pri čemer nihanje medijskih objav nadomestimo s spremenljivkami medijske izpostavljenosti, predlagata tudi Gaziano in Gaziano (2009: 130); uporabili jo bomo tudi v naši analizi razkoraka v opredeljevanju na anketna vprašanja. Evropska družboslovna raziskava, katere podatke bomo uporabili v analizi, nam sicer omogoča primerjavo gibanja opredeljevanja do političnih in aktualnih vprašanj v več obdobjih na generirani ravni. Taka primerjava bi bila za opazovanje gibanja opredeljevanja na politična in aktualna mnenjska vprašanja smiselna predvsem, če bi primerjali predvolilna obdobja, ko je na voljo več medijskih objav s politično tematiko, s tako imenovanimi mirnimi, nevolilnimi obdobji. Ker razporeditev nacionalnih volitev v evropskih državah ni enaka, terenski del raziskave ESS pa je neodvisen od časovnih razporeditev volilne kampanje, bi bila takšna primerjava na podatkih ESS praktično nemogoča.

Hipotezo bomo preverili z ordinalnim regresijskim modelom, kjer bo odvisna spremenljivka zaradi asimetrične distribucije obravnavana kot ordinalna. Skušali smo jo pojasniti najprej z naborom spremenljivk, ki jih v modelih pojasnjevanja razkoraka v znanju uporabljajo tudi druge raziskave (Eveland in Scheufele 2000; Fraile 2011; Liu in Eveland 2005): stopnja izobrazba, zanimanje za politiko, uporaba časopisov, uporaba televizije, spol in starost. Dodali smo tudi vpliv države. Poleg glavnega vpliva

našteti spremenljivki smo v regresijski model vnesli še vpliv dvosmerne interakcije spremenljivk (Gaziano in Gaziano 2009: 130) uporaba televizije in stopnja izobrazbe ter uporaba časopisov in stopnja izobrazbe, da bi ugotovili, ali se razkorak med družbenoekonomskimi skupinami povečuje z večjo medijsko izpostavljenostjo. Pozitivni koeficient interakcije uporabe medijev in stopnje izobrazbe bi potrdil povečevanje razkoraka v opredeljevanju do anketnih vprašanj s povečevanjem razpoložljivih informacij med družbenoekonomskimi skupinami. Model smo najprej preverili za celotni vzorec raziskave ESS,⁶ pozneje pa še posebej za Slovenijo.

5 Rezultati

Rezultati naše regresijske analize so prikazani v Tabeli 1.

Tabela 1: Model razkoraka v opredeljevanju za vzorec ESS in za Slovenijo.

	Države ESS			Slovenija		
Število opazovanih enot	30494,74 (uteženo)			1030		
Nagelkerke pseudo R2	0,227			0,142		
Hi_kvadrat	6575,864**			136,753**		
Spremenljivke	B	SE	obet	B	SE	obet
Največ 9 odgovorov	-1,484	0,197		-2,442	0,343	
10 odgovorov	-0,769	0,196		-1,760	0,322	
11 odgovorov	0,014	0,196		-0,902	0,309	
12 odgovorov	1,032	0,196		0,842	0,307	
Stopnja izobrazbe	0,320**	0,015	1,38	0,218**	0,051	1,24
Zanimanje za politična vprašanja	0,443**	0,018	1,56	0,524**	0,090	1,69
Uporaba televizije	0,131**	0,025	1,14	0,127	0,065	1,14
Uporaba časopisov	0,259**	0,044	1,30	0,191	0,112	1,21
Uporaba televizije* izobrazba	-0,033**	0,006	0,97			
Uporaba časopisov* izobrazba	-0,039**	0,010	0,96			
Spol (ženske v primerjavi z moškimi)	-0,394**	0,028	0,67	-0,423*	0,130	0,65
Starost	-0,011**	0,001	0,99	-0,020**	0,004	0,98
Belgija	1,996**	0,252	7,36			
Bolgarija	-0,097	0,214	0,91			
Švica	0,507*	0,208	1,66			
Ciper	0,206	0,500	1,23			
Češka	1,318**	0,217	3,74			
Nemčija	0,780**	0,185	2,18			
Danska	0,949**	0,240	2,58			

6. Podatke za celoten vzorec smo utežili z utežjo delež glede na velikost prebivalstva (*population size proportion*) in utežjo modela (*design weight*).

Estonija	0,146	0,297	1,16
Španija	1,421**	0,193	4,14
Finska	1,730**	0,255	5,64
Francija	2,070**	0,195	7,92
Združeno kraljestvo	0,338	0,186	1,40
Grčija	0,578*	0,225	1,78
Hrvaška	0,687*	0,234	1,99
Madžarska	0,256	0,202	1,29
Irska	0,581*	0,235	1,79
Izrael	-0,400	0,224	0,67
Litva	-0,343	0,236	0,71
Nizozemska	1,382**	0,206	3,98
Norveška	0,912**	0,232	2,49
Poljska	0,452*	0,189	1,57
Portugalska	0,398	0,209	1,49
Rusija	-0,969**	0,183	0,38
Švedska	0,504*	0,204	1,66
Ukrajina	-1,095**	0,186	0,33
Slovaška	0,529*	0,230	1,70

* $p < .05$, ** $p < .01$

Zaradi velikega števila enot v vzorcu za celoten vzorec ESS je statistična značilnost vseh dejavnikov v modelu za ESS vzorec v primerjavi z modelom za Slovenijo pričakovana in z vidika analize tudi problematična, zato smo pri interpretaciji upoštevali tudi vrednosti koeficientov B. Medtem ko so se vse naše neodvisne spremenljivke v modelu za celoten vzorec ESS izkazale kot statistično značilne, se to ni pokazalo tudi na primeru Slovenije. Pri modelu za Slovenijo lahko opazimo, da se tedensko branje političnih vsebin v časopisu kakor tudi tedensko spremljanje političnih vsebin na televiziji ni izkazalo za statistično značilno.⁷ Čeprav sta obe spremenljivki statistično značilni za model celotnega vzorca ESS, pa je glede na vrednosti koeficienta B nekoliko pomembnejše branje političnih vsebin v časopisu. Model je tudi nekoliko več pojasnil za celoten vzorec ESS kot za Slovenijo, s tem da so bile v model za celoten vzorec ESS vključeni tudi interakcije spremenljivk stopnje izobrazbe in uporabe obeh medijev⁸ ter država kot nominalna spremenljivka, ki niso bile vključene v model za Slovenijo. Kot najmočnejši dejavnik, ki vpliva na razkorak v znanju, se je izkazalo zanimanje za politiko, in to za oba modela. Poleg zanimanja za politiko napoveduje

7. Naj opozorimo, da sta spremenljivki spremljanja političnih vsebin v medijih asimetrično porazdeljeni (več je tistih, ki politične vsebine spremljajo manj pogosto), kar predstavlja verjeten problem za oba modela.

8. Da bi se izognili morebitni multikolinearnosti, smo vpliv teh dveh spremenljivk za slovenski model, kjer se vpliv ni pokazal kot statistično značilen, izpustili.

razkorak v opredeljevanju do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj za Slovenijo ter vzorec ESS tudi stopnja izobrazbe. V obeh primerih, tako na celotnem vzorcu ESS kot na slovenskem vzorcu, so se v večji meri opredeljevali moški in mlajši, pri čemer je spol močnejši pojasnjevalni dejavnik od starosti. Predvsem za celoten vzorec ESS, kjer moramo biti zaradi velikega števila enot v analizi pri interpretaciji statistično značilnih spremenljivk previdni, starost ne predstavlja pomembnega pojasnjevalnega dejavnika.

Interakcija spremenljivk spremljanje časopisov in izobrazba ter spremljanje televizije in izobrazba je prikazana zgoraj za celoten vzorec ESS, kjer sta tudi statistično značilni. Koeficient B je za obe interakciji med spremenljivkami le malo nižji od nič, kar pomeni, da za različne vrednosti interakcije spremljanja medijev in stopnje izobrazbe ni velikih razlik v neopredeljenosti. Vpliv interakcije se kaže kot različen vpliv uporabe medijev pri različnih stopnjah izobrazbe (Graf 1 in Graf 2). Pri nizki in srednji izobrazbi je najvišja opredeljenost pri srednjem branju časopisov, medtem ko se pri visoki izobrazbi z branjem časopisov opredeljenost povečuje bolj linearno. S spremljanjem televizije se opredeljenost bolj linearno povečuje pri nizki izobrazbi, medtem ko se pri srednji in visoki izobrazbi največja opredeljenost kaže pri srednji uporabi televizije.

Dotatno smo v celoten model za države ESS vključili tudi nominalno spremenljivko država. Ker so si države, vključene v raziskavo ESS, kulturno različne, je to smiselno. Kot je razbrati iz rezultatov, v pojasnjevanju anketnega opredeljevanja le osem držav ni statistično značilno različnih od Slovenije. Te države so mlade postsocialistične demokracije, na primer Bolgarija, Estonija, Litva, Madžarska, pa tudi Ciper in Portugalska ter Velika Britanija in Izrael. Za večino drugih držav je značilno, da se anketiranci opredeljujejo bolj kot v Sloveniji. Odstopata Ukrajina in Rusija, kjer se opredeljujejo manj. Tu se nedvomno kaže potencial nadaljnjega raziskovanja in vnosa kontekstualno specifičnih spremenljivk, kot je na primer družbenoekonomski, politični in komunikacijski kontekst (Fraile 2013), vendar bomo to pustili za katerega od prihodnjih člankov.

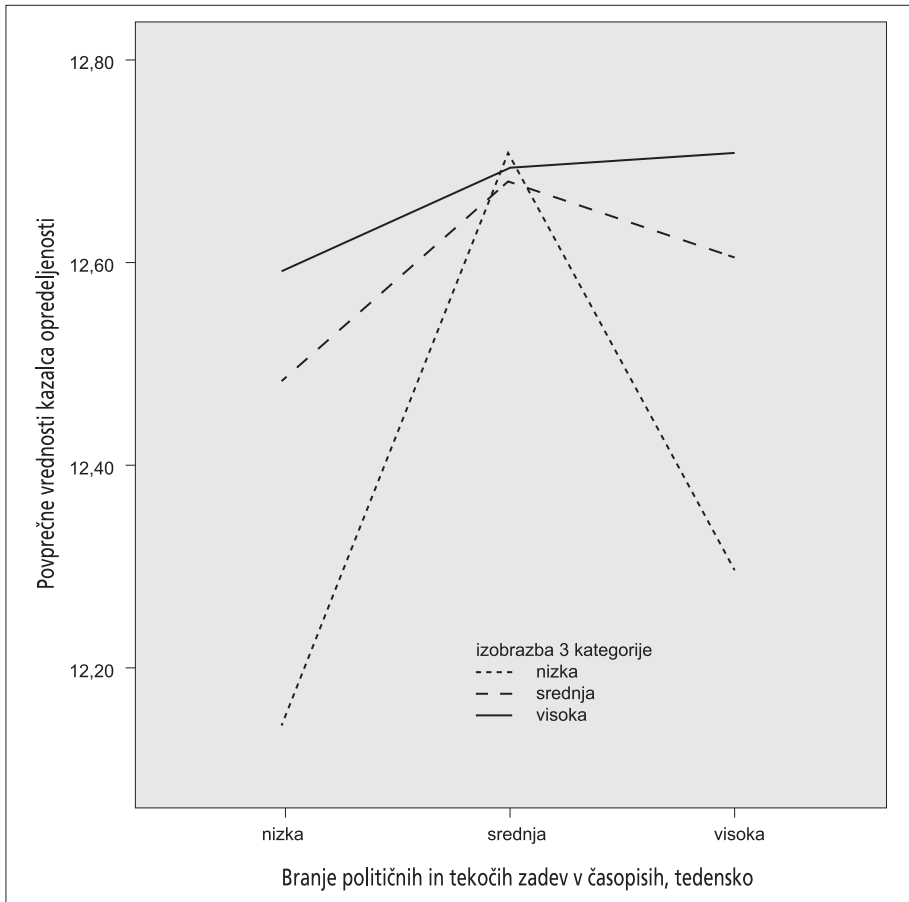
6 Razprava: Vpliv izobrazbe na razkorak v opredeljevanju glede na izpostavljenost medijem

Ker nas je vpliv spremljanja in uporabe medijev na opredeljenost glede na stopnjo izobrazbe še posebej zanimal, smo si povezanost teh spremenljivk pogledali tudi v grafičnem prikazu. Graf 1, ki prikazuje gibanje povprečnih vrednosti kazalnika opredeljenost glede na izobrazbo in tedensko branje političnih vsebin v časopisih, nam kaže na nelinearno povezanost spremenljivk. V grafu so kategorije spremljanja medija združene v kategorijo nizka – od nič časa do ene ure tedensko, srednja – od ene ure in pol do dve uri tedensko ter visoka – več kot dve uri tedensko. V kategorije so zaradi boljše preglednosti združene tudi stopnje izobrazbe po vzoru velikega števila raziskav razkoraka v znanju (Gaziano in Gaziano 2009): nizka – manj kot srednja stopnja izobrazbe, srednja – srednješolska izobrazba, visoka – višja ali visoka izobrazba ali več.

Opredeljenost do anketnih vprašanj se z večjo uporabo časopisov linearno ne povečuje. Pri srednji uporabi časopisov razkorak v opredeljevanju popolnoma izgine in se pri visoki uporabi ponovno poveča (Graf 1). Skupina z najvišjo izobrazbo je tudi edina,

pri kateri se z večjim spremljanjem časopisov opredeljenost konstantno povečuje. Tako skupina z nižjo kot srednjo izobrazbo pa povečuje opredeljevanje na anketna politična vprašanja do srednje uporabe medijev, z visoko uporabo medijev pa to opredeljevanje upade. Ustavi se na višji ravni kot pri nizki uporabi časopisov.

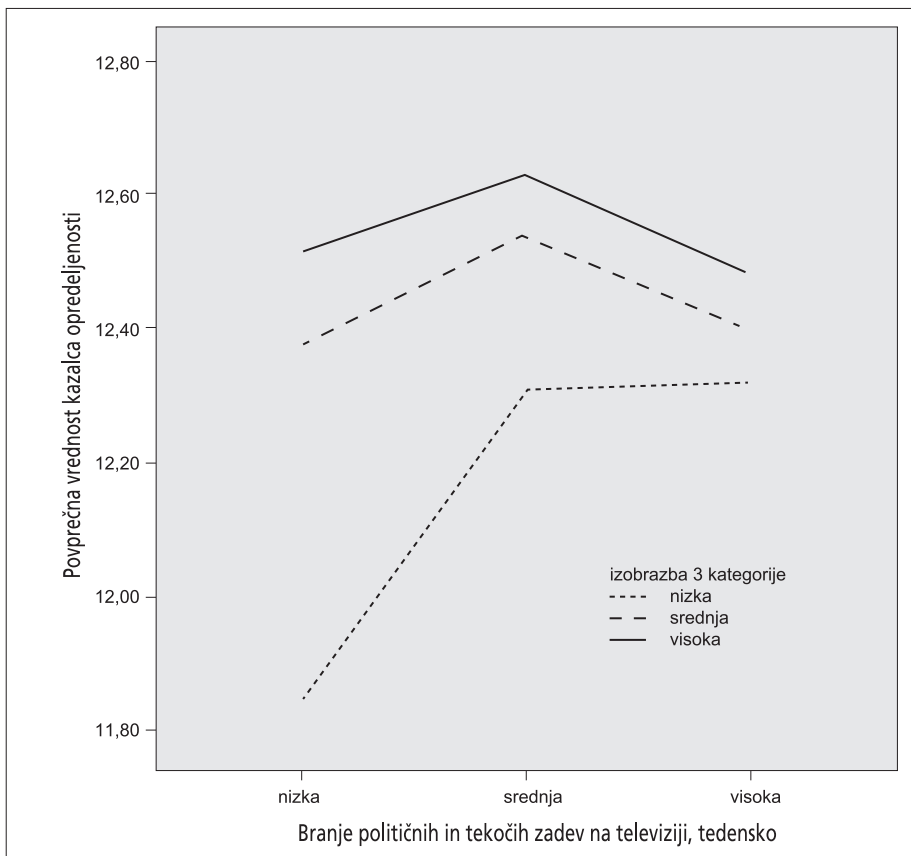
Graf 1: Stopnja opredeljenosti na anketna vprašanja glede na branje časopisa in stopnjo izobrazbe.

Graf 2 prikazuje še gibanje srednjih vrednosti kazalca opredeljenosti glede na stopnjo izobrazbe ter spremljanje političnih tem in tekočih zadev tedensko na televiziji. Spremljanje vsebin na televiziji je bilo v kategorije združeno enako kot pri spremljanju časopisa, prav tako so bile v kategorije združene tudi stopnje izobrazbe enako kot zgoraj. Graf uporabe televizije je nekoliko drugačen. Tu se najmanjši razkorak v opredeljevanju med izobrazbenimi skupinami kaže pri visoki uporabi političnih vsebin na televiziji, čeprav ta ni zgolj posledica dviga opredeljevanja skupine z nizko izobrazbo, ampak tudi posledica upadanja opredeljevanja srednje in višje izobrazbene skupine.

Zdi se, kot da se s pogostejšim spremljanjem medijev posamezniki še težje opredelijo do aktualnih in političnih vprašanj. Mediji jim na tej točki verjetno podajo dovolj informacij, da stvari ne vidijo več črno-belo in da za posamezno stališče najdejo tako razloge za kot razloge proti (Zaller 1990: 129), zaradi česar jim je težje podati svoje mnenje.

Graf 2: Stopnja opredeljenosti na anketna vprašanja glede na gledanje televizije in stopnjo izobrazbe.

Pojasnjevalni model razkoraka v opredeljevanju glede političnih vprašanj za celotni vzorec ESS pojasni za 22,7 % variance, medtem ko je ta odstotek v primeru Slovenije nekoliko nižji (14,2 %). Podobni modeli za pojasnjevanje razkoraka v znanju so se izkazali za nekoliko močnejše, vendar so se tam raziskovalci soočali predvsem z nizkim deležem informiranih anketirancev, medtem ko imamo mi opravka z nizkim deležem neopredeljenih anketirancev. Anketiranci, ki so odgovorili na vsa mnenjska vprašanja, so tako že dosegli stekleni strop⁹ našega merskega inštrumenta (Ettema

9. Koncept steklenega stropa sta v teorijo hipoteze razkoraka v znanju vpeljala Ettema in Kline. Razlikujeta med steklenim stropom, ki je posledica merskega inštrumenta, steklenim

in Kline 1977). Med tistimi, ki so se opredelili na vsa politična in aktualna mnenjska vprašanja, nismo mogli več zaznati morebitnih razlik, ki bi se pojavile ob večjem številu mnenjskih vprašanj in ob kompleksnejših mnenjskih vprašanjih.

7 Sklep

Tako kot pri hipotezi o razkoraku v znanju se tudi pri razkoraku v opredeljevanju kaže močan vpliv izobrazbe. Bolj izobraženi se na politična in aktualna vprašanja v mnenjskih anketah pogosteje opredeljujejo tako na celotnem vzorcu raziskave ESS kot na primeru Slovenije. Poleg izobrazbe pa ima podobno kot pri raziskavah razkoraka v znanju pomembno vlogo tudi zanimanje za politična vprašanja, ki celo najbolj pojasnjuje opredeljevanje do mnenjskih vprašanj, in to tako v primeru Slovenije kot v celotnem vzorcu raziskave ESS.

Presenetljivo se je čas, tedensko namenjen spremljanju političnih in aktualnih tematik v časopisih ter na televiziji, izkazal za statistično značilnega zgolj za celoten vzorec raziskave ESS. Razlog, zakaj spremljanje političnih in aktualnih tematik ne vpliva na večje opredeljevanje anketirancev v Sloveniji, bi mogoče lahko iskali v nizki stopnji zaupanja v vse politične akterje in institucije kot tudi v visokem nezadovoljstvu z demokracijo.¹⁰ Pri nizkem zaupanju v politični sistem tudi nove informacije ne vplivajo na lažje opredeljevanje na anketna vprašanja.

Tudi spremenljivki interakcija izobrazbe in spremljanja medijev sta statistično značilni le za celotni vzorec raziskave ESS, čeprav je tudi tu koeficient B razmeroma nizek v primerjavi z drugimi spremenljivkami. Ob večji uporabi časopisa in televizije se razkorak v opredeljevanju med bolj in manj izobraženimi v nasprotju s pričakovanji celo zmanjšuje, vendar le do srednje uporabe. Pri bralcih časopisov se pri visokem branju političnih in aktualnih novic razkorak znova začne povečevati. Pri višje izobraženih z več časa, namenjenega branju, se povečuje tudi opredeljevanje do političnih mnenjskih vprašanj, pri srednje in manj izobraženih z visoko uporabo tiskanih medijev pa opredeljevanje zopet upade. Podobno se dogaja tudi pri spremljanju političnih in aktualnih vsebin na televiziji. Z visoko uporabo političnih vsebin na televiziji opredeljenost do političnih mnenjskih vprašanj tokrat upade pri srednje in visoko izobraženih, medtem ko pri nizko izobraženih ostane na isti ravni. Opredeljenost do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj je tako

stropom, ki ga povzročajo informacije z omejeno vsebino, in resničnim steklenim stropom, ko določena skupina osvoji vse razpoložljivo znanje (Ettema in Kline 1977). Stekleni strop predpostavlja pogoje, pri katerih nekakšen strop prepreči tistim, ki so informacijsko in komunikacijsko bogati, da bi pridobili dodatne informacije. Pri tem informacijsko revni dobijo priložnost, da nadoknadijo znanje in v nekaterih primerih pojav razkoraka v znanju celo obrnejo (Dervin 2003: 22).

10. Po podatkih telefonske raziskave Politbarometer, ki jo izvaja Center za javno mnenje in množične komunikacije, je januarja 2013 že 90 % anketirancev izrazilo nezadovoljstvo z demokracijo. Nezadovoljstvo pa narašča že od leta 2009 (Kurdija in Toš 2013: 6). Prav tako se po podatkih iste raziskave vse osrednje državne institucije (kot so predsednik vlade, državni zbor, vlada, politične stranke, sodišča) na lestvici zaupanja umeščajo najnižje, brez izrazov zaupanja (Kurdija in Toš 2013: 13).

najvišja pri srednji uporabi medijev. Zdi se, da uporabniki z več informacijami, kot jih imajo na voljo, težje oblikujejo svoje mnenje, stvari ne delujejo več tako črno-bele, za posamezno stališče anketiranci najdejo razloge za in proti.

Možna je tudi alternativna razlaga, da pri več informacijah anketiranci ne čutijo več tolikšne potrebe po dokazovanju pred anketarji in da lažje priznajo svojo neopredeljenost, ki v tem primeru dejansko kaže na neopredeljenost, in ne na pomanjkanje informacij, medtem ko se pri manjšem številu informacij, ki jih imajo na voljo, želijo izkazati pred anketarjem in se skušajo bolj izogniti neodgovorom, ki ne kažejo na odsotnost mnenja, ampak na odsotnost poznavanja tematike. Vsekakor se na tej točki kažejo možnosti in prostor za nadaljnje raziskave. Možnosti za nadaljnje raziskave se kažejo tudi v vpeljavi kulturnega konteksta v analizo. Država se je namreč potrdila kot statistično značilna pojasnjevalna spremenljivka.

Na podlagi rezultatov analiz, ki smo jih opravili, lahko zaključimo, da se je model pojasnjevanja razkoraka v znanju izkazal za uporabnega tudi pri pojasnjevanju razkoraka v opredeljevanju na anketna vprašanja. Čeprav se model ni potrdil zelo močno, nakazuje, v katero smer se hipoteza razkoraka v znanju še lahko razvija.

Literatura

- Banwart, Christine Mary (2007): Gender and Young Voters in 2004: The Influence of Perceived Knowledge and Interest. *American Behavioral Scientist*, 50 (9): 1152–1168.
- Bonfadelli, Heinz (2002): The Internet and Knowledge Gap: A Theoretical and Empirical Investigation. *European Journal of Communication*, 17 (1): 65–84.
- Delli Carpini, Michael X., in Keeter, Scott (1991): Stability and Change in the U.S. Public's Knowledge of Politics. *Public Opinion Quarterly*, 55 (4): 583–612.
- Dervin, Brenda (2003): Communication Gaps and Inequities: Moving Towards a Reconceptualization. V B. Dervin, L. F. Wernet in E. Lauterbach (ur.): *Sense-Making Methodology reader: Selected writings of Brenda Dervin*: 17–46. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Donohue, George A., Tichenor, Phillip J., in Olien, Clarice N. (1975): Mass Media and the Knowledge Gap: A Hypothesis Reconsidered. *Communication Research*, 2 (1): 3–23. Dostopno prek: <http://www.docin.com/p-250283527.html> (8. 2. 2013).
- Ettema, James S., in Kline, Gerald F. (1977): Deficits, Differences and Ceilings: Contingent Conditions for Understanding the Knowledge Gap. *Communication Research*, 4 (2): 179–202.
- Eveland, William P., in Scheufele, Dietrm A. (2000): Connecting News Use with Gaps in Knowledge and Participation. *Political Communication*, 17 (3): 215–237.
- Ferligoj, Anuška, Ule, Mirjana, in Renner, Tanja (1990): Ženska, zasebno, politično ali »Ne vem, sem neodločena«. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ferligoj, Anuška, Ule, Mirjana, in Renner, Tanja (1989): »Ne vem« – učinkovita mera družbenoekonomskega položaja ženk. *Metodološki zvezki*, 5: 129–147.
- Fraile, Marta (2011): Widening or Reducing the Knowledge Gap? Testing the Media Effects on Political Knowledge in Spain (2004–2006). *International Journal of Press/Politics*, 16 (2): 163–184.
- Fraile, Marta (2013) Do information-rich contexts reduce knowledge inequalities? The contextual determinants of political knowledge in Europe. *Acta Politica*, 48 (2): 119–143.

- Gaziano, Cecilie (1984): Neighborhood Newspapers, Citizen Groups And Public Affairs Knowledge Gaps. *Journalism Quarterly*, 61 (3): 556–566, 599.
- Gaziano, Cecilie (2010): Notes on »Revisiting the Knowledge Gap Hypothesis: A Meta-analysis of Thirty-five Years of Research«. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 87 (3/4): 615–632.
- Gaziano, Cecilie, in Gaziano, Emanuel (2009): Theories and Methods in Knowledge Gap Research. V D. W. Stacks in M. B. Salwen (ur.): *An Integrated Approach to Communication Theory and Research* (2. izd.): 122–136. New York: Taylor & Francis.
- Gaziano, Cecilie, in Gaziano, Emanuel (1996): Theories and Methods in Knowledge Gap Research Since 1970. V M. B. Salwen in D.W. Stacks (ur.): *An Integrated Approach to Communication Theory and Research*: 127–138. Mahwah, NY: Lawrence Erlbaum.
- Gaziano, Cecilie, in Horowitz, Alice M. (2001): Knowledge Gap on Cervical, Colorectal Cancer Exists Among U.S. Women. *Newspaper Research Journal*, 22 (1): 12–27.
- Holbrook, Thomas M. (2002): Presidential Campaigns and the Knowledge Gap. *Political Communication* 19: 437–54.
- Holbrook, Thomas M. (2006): Cognitive Style and Political Learning in the 2000 U.S. Presidential Campaign. *Political Research Quarterly*, 59 (3): 343–352.
- Hwang, Yoori, in Jeong, Se-Hoon (2009): Revisiting the Knowledge Gap Hypothesis: A Meta-Analysis of Thirty-five Years of Research. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 86 (3): 513–532.
- Kahlor, Leann, Dunwoody, Sharon, in Griffin, Robert J. (2004): Predicting Knowledge Complexity in the Wake of an Environmental Risk. *Science Communication*, 26 (1): 5–30.
- Kim, Sei-Hill (2008): Testing the Knowledge Gap Hypothesis in South Korea: Traditional News Media, the Internet, and Political Learning. *International Journal of Public Opinion Research*, 20 (2): 193–210.
- Kwak, Nojin (1999): Revisiting the Knowledge Gap Hypothesis: Education, Motivation, and Media Use. *Communication Research*, 26 (4): 385–413.
- Lee, Chul Joo (2009): The Role of Internet Engagement in the Health-Knowledge Gap. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 53 (3): 365–382.
- Lemert, James B. (1993): Do Televised Presidential Debates Help Inform Voters? *Journal of Broadcasting and Electronic media*, 37 (1): 83–94.
- Liu, Yung-I, in Eveland, William P. (2005): Education, Need for Cognition, and Campaign Interest as Moderators of News Effects on Political Knowledge: An Analysis of the Knowledge Gap. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 82 (4): 910–929.
- McCann, James A., in Lawson, Chappell (2006): Presidential Campaigns and the Knowledge Gap in Three Transitional Democracies. *Political Research Quarterly*, 59 (1): 13–22.
- Mondak, Jeffrey J. (1999): Reconsidering the Measurement of Political Knowledge. *Political Analysis*, 8 (1): 57–82.
- Moore, David W. (1987): Political Campaigns and the Knowledge-Gap Hypothesis. *Public Opinion Quarterly*, 51 (2): 186–200.
- Prior, Markus (2005): News vs. Entertainment: How Increasing Media Choice Widens Gaps in Political Knowledge and Turnout. *American Journal of Political Science*, 49 (3): 577–592.
- Rapoport, Ronald B. (1982): Sex Differences in Attitude Expression: A Generational Explanation. *Public Opinion Quarterly*, 46 (1): 86–96.

- Sicinski, Andrzej (1970): »Don't Know Answers« in Cross-national Surveys. *Public Opinion Quarterly*, 34 (1): 126–129.
- Tichenor, Phillip J., Donohue, George A., in Olien, Clarice N. (1970): Mass Media Flow and Differential Growth in Knowledge. *Public Opinion Quarterly*, 34 (2): 159–170.
- Toš, Niko (2005): *Zaupanje v institucije sistema*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/e-dokumenti/Zaupanje_v_institucije_SJM.pdf (19. 10. 2012).
- Uhan, Samo (1998): *Prava in neprava mnenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Viswanath, Kasisomayajula, Finnegan, John R. Jr., Hannan, Peter J., in Luepker, Russell V. (1991): Health and Knowledge Gap. *American Behavioral Scientist*, 34 (6): 712–726.
- Viswanath, Kasisomayajula, in Finnegan, John R. Jr. (1996): The Knowledge Gap Hypothesis Twenty-Five Years Later. V B. R. Burleson (ur.): *Communication Yearbook 19*: 187–227. Thousand Oaks CA: Sage.
- Viswanath, Kasisomayajula, Kosicki, Gerald M., Fredin, Eric S., in Park, Eunhyug (2000): Local Community Ties, Community-Boundedness, and Local Public Affairs Knowledge Gap. *Communication Research*, 27 (1): 27–50.
- Zaller, John (1990): Political Awareness, Elite Opinion Leadership, and the Mass Survey Response. *Social Cognition*, 8 (1): 125–153.
- Zaller, John (2003): *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zaller, John, in Feldman, Stanley (1992): A Simple Theory of the Survey Response: Answering Questions versus Revealing Preferences. *American Journal of Political Science*, 36 (3): 579–616.

Viri

- ESS Round 5: European Social Survey Round 5 Data (2010): Data file edition 3.0. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data.
- Kurdija, Slavko, in Toš, Niko (2013): *Politbarometer 03/11, Slovenija: marec*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/raziskava_pb/porocilo_pb_1301.pdf (23. 4. 2013).

Priloga

Vprašanja, uporabljena v indeksu odvisne spremenljivke

Prosim, da s pomočjo lestvice od 0 do 10 ocenite, koliko vi osebno zaupate vsaki od naslednjih ustanov.

Najprej ... državnemu zboru; pravnemu sistemu; policiji; politikom; političnim strankam; Evropskemu parlamentu; Organizaciji združenih narodov.

Kako zadovoljni ste na splošno s sedanjim gospodarskim stanjem v Sloveniji?

Kako zadovoljni ste s sedanjo slovensko vlado, s tem, kako opravlja svoje delo?

Kako zadovoljni ste na splošno z delovanjem demokracije v Sloveniji?

Kakšno je po vašem mnenju splošno stanje šolstva danes v Sloveniji?

In kakšno je po vašem mnenju splošno stanje zdravstva danes v Sloveniji?

V politiki se včasih govori o levcici in desnici. Kam bi vi uvrstili sami sebe na lestvici od 0 do 10, kjer pomeni 0 levo in 10 desno?

Vprašanja, uporabljena v analizi za operacionalizacijo neodvisnih spremenljivk:

Katera je zadnja šola, ki ste jo končali, redno ali izredno?

Kaj bi rekli, koliko se zanimate za politiko? (rekodirane vrednosti)

1 – Sploh se ne zanimam; 2 – Komaj kaj se zanimam; 3 – Se še kar zanimam; 4 – Zelo se zanimam; 8 – (Ne vem)

Znova povejte za običajen dan v tednu, koliko od časa, ki ga porabite za gledanje televizije, gledate poročila ali oddaje s politično tematiko oz. tematiko aktualnih dogodkov.

0 – Sploh nič; 1 – Manj kot ½ ure; 2 – Od ½ ure do 1 ure; 3 – Več kot 1 uro do 1½ ure; 4 – Več kot 1½ ure do 2 uri; 5 – Več kot 2 uri do 2½ uri; 6 – Več kot 2½ uri do 3 ure; 7 – Več kot 3 ure; 8 – (Ne vem)

In koliko tega časa porabite za branje o politiki oz. aktualnih dogodkih?

0 – Sploh nič; 1 – Manj kot ½ ure; 2 – Od ½ ure do 1 ure; 3 – Več kot 1 uro do 1½ ure; 4 – Več kot 1½ ure do 2 uri; 5 – Več kot 2 uri do 2½ uri; 6 – Več kot 2½ uri do 3 ure; 7 – Več kot 3 ure; 8 – (Ne vem)

Kontrolne neodvisne spremenljivke, uporabljene v analizi:

SPOL

Katerega leta ste bili rojeni/je bila rojena/je bil rojen?

Država

Summary

In 1970 Tichenor, Donohue and Olien published a knowledge gap hypothesis which assumes that during information campaign information rich progress in their knowledge faster than information poor. Original authors found a reason for this phenomenon in socioeconomic structure. Later on Ettema and Kline (1977) complement the hypothesis when they state that interest and motivation are the true reason for the knowledge gap phenomenon. The hypothesis is especially relevant even today because it addresses the problem of social inequality. With only some groups benefitting from new information the social structure remains the same and does not change.

In forty years of research and more than 230 publications in knowledge gap research the researchers developed a useful model to explain differences in knowledge acquisition in times of higher media attention. The model includes situational variables such as interest and motivation as well as socioeconomic status and demographical variables. Despite the development of the hypothesis many relevant areas remain unstudied. One of this areas

is response gap. Respondents in public opinion research may refuse to answer particular questions for two reasons (Rapoport 1982). They may be lacking objective competence, true knowledge or subjective competence that is confidence in their knowledge. Since reasons for non-responses in questioners are connected with knowledge we decided to test if the model for explaining knowledge gap can also explain response gap.

We used data from European social survey 2010 and tested the hypothesis for the entire sample of ESS research and for the case of Slovenia separately. Variables used in our sample were index of opinionation (expressing opinion) on various current and political questions as dependent variable, level of education, use of television, use of newspaper, interest in political issues as independent variables and gender, age and country as control variables. Ordinal regression model was performed. Beside the main affect of variables also interaction of variables level of education and use of media was introduced into the model. The model was significant but it did not explain a lot. Despite its low explanatory power it gave us grounds for future research. For the sample of ESS all variables included in the model proved to be statistically significant with political interest having the highest explanatory power. In case of Slovenia, the use of newspaper, use of television and intersection of education and media was not a significant explanatory factor. Reason behind this may be in low distrust to political institutions and low satisfaction with democracy in Slovenia in recent few years. The strongest explanatory factor for Slovenia was also political interest followed by level of education.

Knowledge gap hypothesis states that with the infusion of mass media information the knowledge gap between information rich and information poor widens. For this reason we were especially interested how is level of opinionation effected by level of education and use of media. We took a look at these results only for entire sample of ESS since these two intersections of variables were not significant for the case of Slovenia. Connection of use of media and opinionation was different for different education levels. Previous research namely show that while with the use of television knowledge gap between socioeconomic groups declines it widens when we compare newspaper users. A closer look at our results revealed that opinionation is the highest with moderate use of media (newspaper or television). With high use of media opinionation declines again except for the most educated when using newspaper and for least educated when using television. We assume that with more accessible information respondents face also conflictual and contradictory news making it harder to form an opinion. It is also possible that with more knowledge respondents no longer see the need to prove themselves as knowledgeable partner in conversation with interviewer. Their confidence is high enough to be willing to express true indifference.

Podatki o avtorici:

asist. Meta Novak

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede,

Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija

e-mail: meta.novak@fdv.uni-lj.si